

חוברת לימוד והגות

ויצא

12 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

שתיים־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "ויצא — המסע אל הלא נודע": כל יציאה מבית ההורים היא גלות, בין מה שנשאר קבוע לבין מה שמשתנה. אבן המאחדת, סולם שהוא קודם כול סולם ערכים, עצם קטנה ששמה לזו, ובקשתו של אדם היוצא לדרך — לחם ובגר.

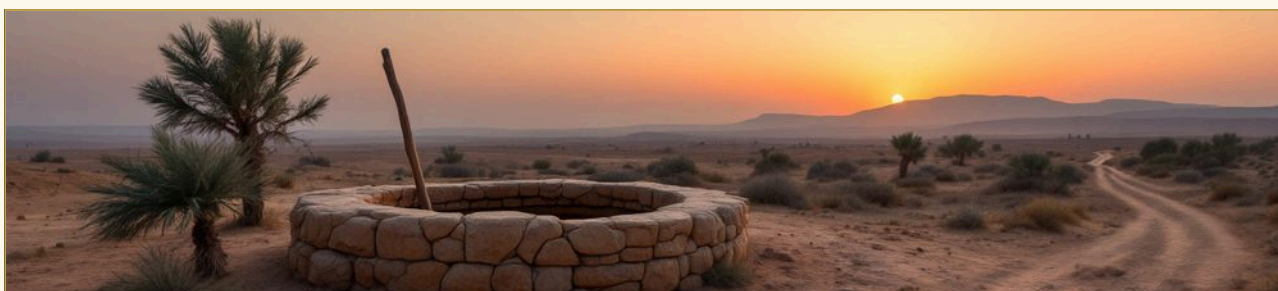

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת ויצא

01	אותיות באר שבע
02	לצאת מבית ההורים
03	מה שאינו משתנה
04	האבן המאחדת
05	וישכב במקום ההוא
06	לברוח או להתמודד
07	הסולם, סיני והממון
08	סולם ערכים
09	אלקי אברהם אביך
10	הר, שדה, בית
11	לז, המקום שאיש לא רצה בו
12	"לחם לאכול ובגד ללבוש"

הצגה

הרב פותח את פרק יציאתו של יעקב בהערה: באותיות "באר שבע", מציינים, נקראים שמותיהם של עבר ושם, הרבנים שאצלם למד יעקב.

השאלה

מה אומר לנו שמו של המקום שיעקב עזב, ומדוע צריך, ברגע מסוים, לעזוב את הבית?

התשובה

"ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה" (בראשית כח, י).

כלומר: סיימנו את לימודינו, סיימנו את בית המדרש, ועלינו בכל מקרה לעזוב את הבית. עוזבים אותו מסיבות משפחתיות, שהרי יעקב בורח מעשו; אבל עוזבים אותו גם כדי לבנות בית משלנו. ליעקב יש אפוא שתי מטרות.

בן, אומר הרב, הוא מי שמבטיח את המשך הליכתו של אביו בתוך הזמן, ומעבר לזמן. כאלה הם החיים.

אבל צריך גם להיות מסוגל לכך. בין מה שהיה קבוע, בטוח, לבין מה שעתיד להשתנות, הליכתו של הבן לעולם אינה מובטחת מראש.

מסקנת הרב

האם צריך להצליח בהליכה הזאת?

לקח לשולחן

יש רגע שבו "סיימנו את הלימודים" בבית, וצריך לצאת ולבנות בית משלנו. מה למדנו אצל הורינו שמשמש אותנו בבניית ביתנו? ומה ייקחו ילדינו מביתנו?

הצגה

יעקב עוזב את באר שבע. יש לו שתי מטרות: להימלט מאחיו ולמצוא אישה. אבל כל יציאה מבית ההורים, אומר הרב, היא כשלעצמה גלות.

השאלה

מדוע עוזבת בית אחד כדי לבנות בית אחר נחוות כגלות, ולא כהתחלה?

התשובה

"ושבתי בשלום אל בית אבי" (בראשית כח, כא).

איננו יודעים מה מצפה לנו בחיים. עזבנו את מה שהיה יציב, את מה שהיה קבוע. ידענו מי אנחנו, דאגנו לנו. ואנו מתקדמים מול עולם שאינו חדל להשתנות, והשינויים האלה נוגעים לנו ומפחידים אותנו.

לכן תפילתו של יעקב נחתמת כך: אם ה' ישמור עליי, אם ה' יסייע לי בכל אשר אעשה, אבנה את בית אבי כראוי, וזה יהיה שלום באמת. כי כל עוד לא השלמתי את בית אבי, כל עוד לא השתתפתי בבנייתו, הוא עתיד להיחרב. ומה טעם אז בגלות הזאת? מרגע שאדם מתנתק משורשיו, הוא אדם עקור.

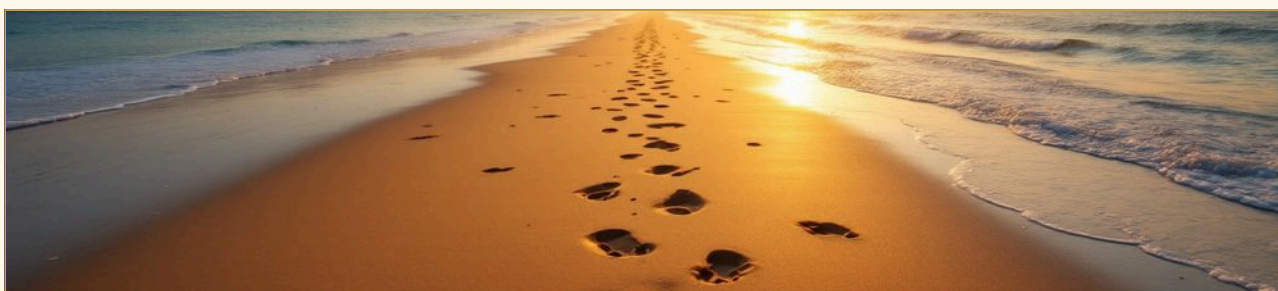
כשאנו קוראים שוב את הפרק הזה, את דרכנו שלנו אנו קוראים. יש לנו שתי הזהויות האלה, יעקב וישראל. אנו נתונים במאבק היומיומי של יעקב, ואיננו משיגים את מטרותינו בבת אחת: אבן אחר אבן.

מסקנת הרב

מי שאין לו עבר אין לו עתיד.

לקח לשולחן

רבים יוצאים בטריקת דלת וקוראים לזה להיות עצמם. מה השאיר כל אחד בלתי גמור בבית הוריו? ומה צריך לעשות השנה כדי שהבית ההוא יעמוד על תלו?

הצגה

כדי לדבר על הליכתו של יעקב, הרב חוזר אל לידת העם. קריעת ים סוף היא שק המים הנבקע כדי להוליד את התינוק, בסוף ההריון וצירי הלידה. העם נולד: צריך לחנך אותו.

השאלה

מה נותנים תחילה לעם שזה עתה נולד, כשכל מה שסביבו עומד להשתנות?

התשובה

"במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם: שבת ופרה אדומה ודינין" (רש"י על שמות טו, כה).

חינוכו הראשון מתמצה בשלושה דינים. תחילה הדינים עצמם, חומרת הדין. הם אינם משתנים: ככל שנתקדם בתוך השינוי, הדינים אינם משתנים. השולחן ערוך נמצא כאן: הוא נקודת ההתייחסות.

אבל ה' נתן להם גם את השבת, הכניס אותם בסוד קדושה. פירושו להתעלות מעל הדברים, לא להישאר כבול לעולם הטבע, ללמוד להיתלש מן התנאים הטבעיים כדי לעמוד לפני מי שמשנה את נתוני הטבע.

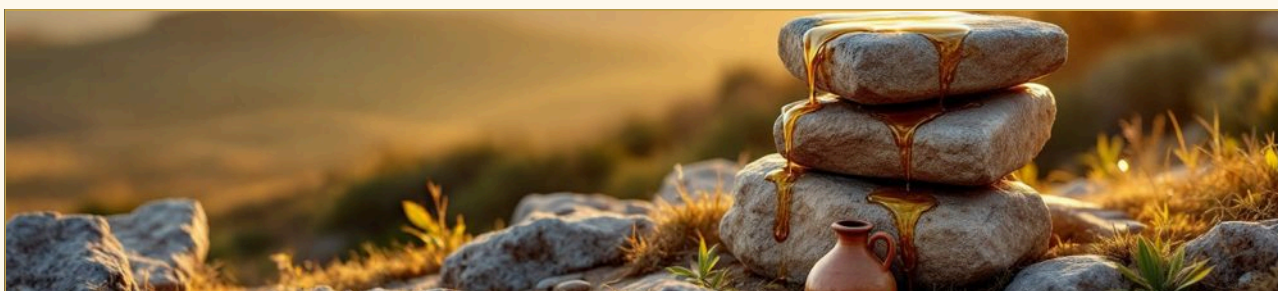
ונתן להם דין שלישי, פרה אדומה, שאנו יודעים שהיא מטהרת את הטמאים ומסוגלת לטמא את הטהורים. מי יכול להוציא טהור מטמא, ולהחליט מה יהיה טמא?

מסקנת הרב

לדינים אין משמעות אם אין מטרה, והמטרה היא קדושת השבת.

לקח לשולחן

בביתנו, מה לעולם אינו משתנה, יהיה אשר יהיה? והכללים הקבועים האלה — האם הסברנו לילדינו לאיזו מטרה הם מובילים?

הצגה

הפרה האדומה מטהרת את הטמא. אבל מאין באה הטומאה? הרב מצביע על שורשה, ומעמיד אותו מול מעשהו של יעקב בבוקר: הוא לוקח את האבנים, מאחד אותן, ויוצק עליהן שמן.

השאלה

מדוע המוות הוא שורש הטומאה, וכמה אבנו של יעקב היא ההפך ממצבה על קבר?

התשובה

"ויקח את האבן אשר שם מראשתי וישם אתה מצבה ויצק שמן על ראשה" (בראשית כח, יח).

שורש הטומאה הוא המוות. והמוות הוא הסגירה: כשהכול סגור, כששום דבר אינו זז, כשאדם מצטמצם למרחב מוגבל, סגור, ואבן אחת עומדת שם כדי לציין זאת.

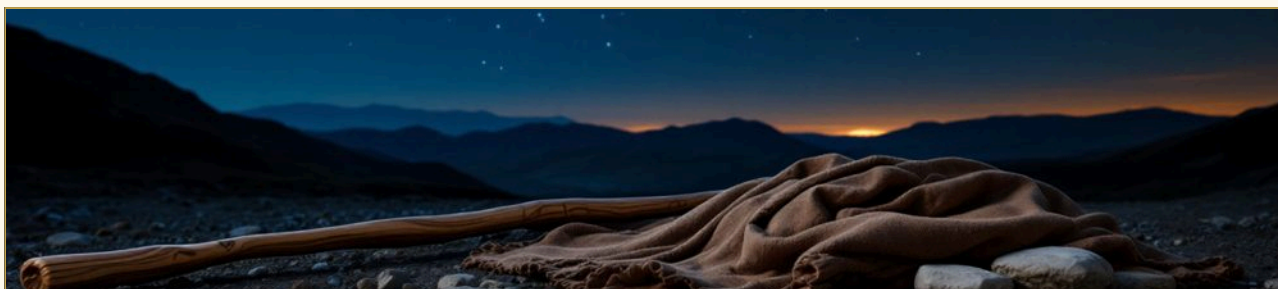
יעקב עושה בדיוק את ההפך. הוא לוקח את כל האבנים, מאחד אותן לאבן אחת, ויוצק עליה שמן. אבנו אינה מציינת סוף, אינה סוגרת דבר: היא מאחדת. זו תרומתו של יעקב: אחדות של חיים, על שתיים־עשרה צלעותיה, שתיים־עשרה שעות ביום של חיים ושל עיון. האדם מסוגל לחבר את היסודות האלה זה לזה. זו האנושיות: להיות היסוד המאחד.

מסקנת הרב

אם הצליח בכך בשביל עצמו, עליו להיות מסוגל לחלוק זאת עם האחר.

לקח לשולחן

אבן יכולה לסגור או לאחד. האם יש בחיינו דבר שקפא, שננעל, שאינו זז עוד? ומה הצלחנו לאחד שנוכל לחלוק?

הצגה

הכתוב טורח לומר שיעקב שכב במקום ההוא. אפשר היה לחשוב שהפרט מיותר. הרב רואה בו מפתח: המקום נעשה תפילה כשהוא מתחבר לזמן, והזמן הזה הוא הלילה.

השאלה

מדוע מדגישה התורה שיעקב שכב, ומדוע אסור למנוע מעצמנו שינה?

התשובה

"וישכב במקום ההוא" (בראשית כח, יא); "ולילה ללילה יחזה דעת" (תהלים יט, ג).

כשאדם מתואם עם זמנו ועם מקומו, ההתפתחות חיובית. המקום נעשה תפילה משום שהוא נקשר לזמן. זמן הלילה הזה, שימו לב, אינו שלילי: זה זמן של חלום, זמן של התעוררות, זמן של עיון פנימי, זמן המשתוקק לבוקר חדש, ליום חדש, לעתיד.

לכן הפרט חשוב. מי שרוצה להימנע מאכילה — זו בעייתו. אבל להימנע משינה, להימנע מלהיכנס אל הלילה ולהוליד בוקר חדש — את זה אין מתירים. יום צריך להכין יום אחר, והלילה מביא עצה.

מדוע? משום שזה רגע החלום, הרגע שבו צריך לחשוב מחדש על המטרה המאחדת את השמים והארץ. והמטרה הזאת יכולה להיות ביתי, המקדש, ירושלים, או המרחב עצמו שבו אני חי עם האחר.

מסקנת הרב

את החיים אין גומרים ביום אחד.

לקח לשולחן

לעתים קרובות אנו מתייחסים לשינה כאל זמן אבוד. איזו החלטה חשובה קיבלנו "אחרי לילה"? ומהי, לכל אחד, המטרה המאחדת את שמיו ואת ארצו?

הצגה

לעת עתה יעקב בורח מעשו. בורחים מכל מה שאין ביכולתנו להתמודד עמו, מכל מה שאינו נעים לנו. אבל הרב מסרב לראות בגלות הזאת דבר שלילי בלבד.

השאלה

האם הגלות היא רק בריחה, או שהיא יכולה להכין להתמודדות?

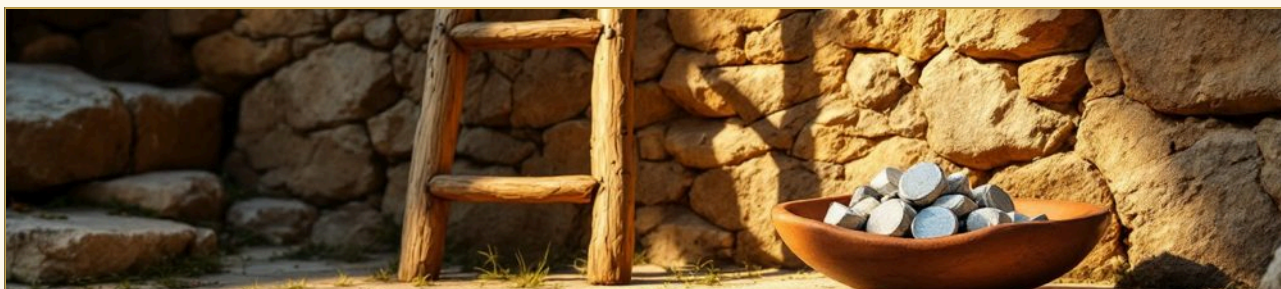
התשובה

הרב: "הגלות כשלעצמה אינה שלילית לגמרי".

יש צד חיובי בגלות הזאת, במידה שהיא מכינה את יעקב לעמוד אחר כך מול עשו, ולא עוד לברוח מפניו. לעת עתה, כמובן, הוא בורח ממנו. אבל יש שהעזו לומר שאם נגזרה על יעקב גלות, הרי זה משום שמעולם לא ניסה לפייס את אחיו. הייתה לו האפשרות לכך, שהרי הוא היה האמת. כי עשו אינו השקר: הוא שברי אמת, הוא צלה. מי שנושא את האמת כולה היה יכול אפוא ללכת אל מי שמחזיק רק בשברים שלה.

לקח לשולחן

בכל משפחה יש מישהו שנמנעים ממנו במקום להתמודד עמו או לפייס אותו. האם באמת ניסינו ללכת אליו? ומה לימד אותנו המרחק לקראת היום שבו נצטרך לפגוש אותו?

הצגה

בחלומו רואה יעקב סולם. מציינים ש"סלם" שווה בגימטריה ל"סיני", וכשהוא נכתב בוי"ו — ל"ממון". הרב נעצר על ההקבלה השנייה.

השאלה

מה הוא באמת הכסף "שלי", וכיצד יכול הוא להיעשות סולם?

התשובה

"והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה" (בראשית כח, יב).

מה ההבדל בין כסף לממון? "כסף" בא מן השורש כס"ף: להשתוקק, לחמוד. "ממון" הוא מה שהוקצב לך, תקציב קבוע.

יהיה לך כסף ככל שיהיה: מה שהוא באמת הממון שלך הוא מה שהיה בידך והשקעת. זה מה שבונה את הסולם שלך, את סולמך שלך.

כי יעקב הוא דיוקנו של אדם הראשון, שקומתו, אומרים חז"ל, הייתה מסוף העולם ועד סופו, ומן הארץ עד השמים. זה ייעודם של צאצאיו, של כל מי שמזהה את עצמו ביעקב.

מסקנת הרב

עזרת, נתת: זה מה שנשאר בידך.

לקח לשולחן

אילו ערך כל אחד רשימה של הממון "שלו" במובן של הרב — מה שהשקיע, מה שעזר, מה שנתן — מה היה מוצא? ואיזה שלב בסולמו בנה השנה?

הצגה

סולם מוצב ארצה, ראשו מגיע השמימה, ומלאכי אלקים עולים ויורדים בו. תמיד מדברים על המלאכים, מעיר הרב. היה צריך קודם לדעת על מה מדברים.

השאלה

מי הם המלאכים העולים והיורדים, ומה פירוש, לאדם, שיש לו סולם?

התשובה

"והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו" (בראשית כח, יב).

מלאכי אלקים אינם מלאכי השם המפורש: זה עולם הטבע, אלה חוקי הטבע, חוקי הסיביות. הסערות, הרוחות, האש, כל מה שמסעיר את העולם, כל מה שגורם לעולם להשתנות סביבי בשעה שהייתי רוצה לחיות בבועה: אלה שליחים. אפילו חפץ נעשה שליח כשהוא מעלה בי זכר של אדם יקר.

אבל מה שאני שואף אליו הוא שהשליחים האלה יסתדרו על סולם ערכים. לפני שעושים משהו, צריך שיהיו קריטריונים. והראש המגיע השמימה אינו נקודה בשמים: העיקר הוא שהסולם יהיה בתנופה אנכית, תחילה עולה ואחר כך יורדת, כי את הקריטריונים שבחרנו בהם עלינו להגשים כאן למטה.

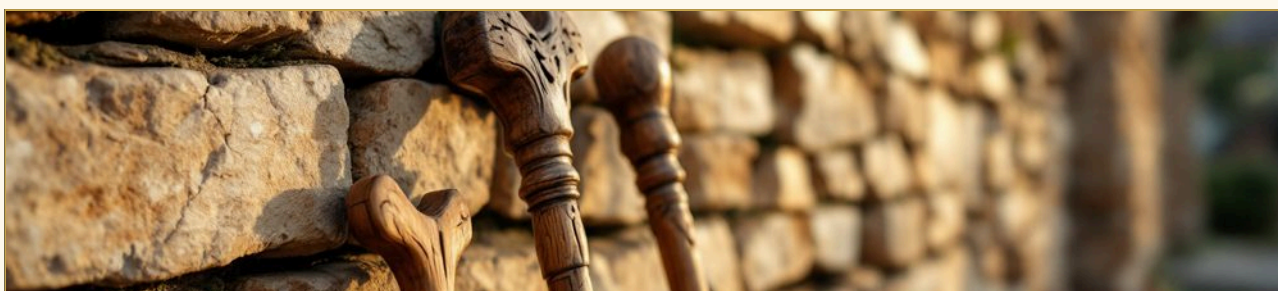
אז אני לומד לעבור מעבר לחוקים האלה ולהכיר בנוכחותה של השגחה הקוראת תיגר על הטבע. אני מתיישב בעולם של ניסים תמידיים, משום שאני רואה בכל הזדמנות לחיות נס כשלעצמו. מה שנעשה יציב הוא הנס.

מסקנת הרב

שיהיה לאדם סולם ערכים בחיים — זה העיקר.

לקח לשולחן

לרוב אנו מחליטים קודם, ומחפשים את הקריטריונים בדיעבד. מהם שלושת שלבי הסולם של כל אחד, לפי הסדר? ועל מה הכרענו השנה בלי להתיעץ באף אחד מהם?

הצגה

בראש הסולם ה' מציג את עצמו ליעקב דרך אבותיו: אלקי אברהם אביך, ואלקי יצחק. הרב מעיר שרק אברהם נקרא "אביך".

השאלה

מדוע ה' מציג את עצמו דרך האבות, ועד היכן עלינו לחזור כדי לדעת מי אנחנו?

התשובה

"אני ה' אלקי אברהם אביך ואלקי יצחק" (בראשית כח, יג).

כשמלימים את העלייה הזאת מלמטה למעלה, מעולם המעשה עד מקור המחשבה, אי אפשר שלא להתחבר אל האבות. אני מתחבר אל האבות דרך הוריי, סבי וסבתי, אבות אבותיי.

אם רק אברהם נקרא "אביך", הרי זה משום שהיה המייסד הראשון. ביתר הדברים אנו חוזרים בדרך כלל רק שלושה דורות. אין צורך לומר: אנו צאצאיו של פלוני, ושל פלוני, ושל פלוני. אנו צאצאי האבות.

ואנו צאצאי הורינו, סבינו וסבתותינו, בין שהכרנו אותם ובין שלצערנו לא הכרנו אותם.

מסקנת הרב

את סיפורם אנו ממשיכים.

לקח לשולחן

מה אנו יודעים על סבי סבינו? שכל אחד יספר דבר אחד שהוא יודע על אחד מאבותיו, ויאמר מה מסיפורו הוא ממשיך היום.

הצגה

כל אחד מן האבות, אומרים חז"ל, קרא בדרכו למקום המפגש עם ה': אברהם קרא לו הר, יצחק שדה, יעקב בית. הרב קורא בשלוש המילים האלה שלוש דרכי חיים.

השאלה

מדוע מה שכנו אברהם ויצחק יכול היה להיחשב, ומדוע ביתו של יעקב הוא לעולם?

התשובה

הר לאברהם, שדה ליצחק, בית ליעקב (פסחים פח, א); "ציון שדה תחרש" (מיכה ג, יב).

אברהם הגיע לרוחניות בלי גבול: זה הר. הוא היה המנוע, הוא הפעיל את כל מרצו. יצחק מסוגל להעלות את עצמו על המזבח, אבל הוא נשאר סביל בניסיונו: הוא מקבל עליו את הדין ומקדיש אותו לבוראו. לזה קוראים שדה: כשהוא עוזב הוא מעלה קוצים; כשהוא מעובד הוא נותן יכול שופע.

אבל מה שהם בנו נחרב. את המקדש הראשון, אומר הרב, החריב ישמעאל; את השני — עשו, ונאמר שציון נעשתה כשדה חרוש.

יעקב, לעומתם, עושה את העולם הזה ראוי למגורים. מיטתו שלמה: אין בורעו לא ישמעאל ולא עשו. לכן בית ה' שייך לו, והוא לעולם. אבל זה יכול להתממש רק בארץ הזאת, מעין גן עדן, שבה האדם מוצא שוב את ממדו האמיתי של אדם.

מסקנת הרב

מחוץ לארץ אפשר רק לחלום.

לקח לשולחן

הר מרשים, שדה דורש עבודה, בית מקבל את הבאים. האם ביתנו דומה יותר להר, לשדה או לבית? ומה יידרש כדי שיהיה בית שבו כל אחד מרגיש בבית?

הצגה

בהקיצו קורא יעקב למקום הזה בית אל, בית ה'. אבל הכתוב מציין שהעיר נקראה קודם לוח: מקום נידח, שאיש לא התעניין בו כלל.

השאלה

מדוע היה צריך בית ה' לקום דווקא במקום שלא היה בו שום דבר בעל ערך?

התשובה

"ואולם לוח שם העיר לראשנה" (בראשית כח, יט).

לוח הוא השקד, וזה גם שמה של העצם הקטנה שמרטיבים בין של מוצאי שבת, כדי לתת לה כוח מחודש עד קדושת השבת הבאה. אלה קדושות המצטרפות זו לזו, שאינן חוזרות על עצמן: שימו לב, אומר הרב, אין זה צילום מכונה.

העצם הקטנה הזאת, הגרעין הקטן וחסר החשיבות הזה, הוא שיכול להשתתף בבניין בית אל. המקום הנידח שאיש לא רצה בו נעשה בית ה'.

כי מה שאנו זוכרים ממסלול חיים הוא מה שנשאר, מה שאינו משתנה, מה שאינו זז, מה שמשאיירים: האבן שנותנים לבאים אחרינו כדי שימשיכו לבנות את אותו בניין שעליו חלמנו.

מסקנת הרב

העצם הקטנה הזאת, החוט הקטן וחסר החשיבות הזה, יכולה להשתתף בבניין בית אל.

לקח לשולחן

אנו מזוילים במה שקטן, ומצפים להתחלות מרהיבות. איזה פרט שולי אצלנו התגלה כנושא את הבית כולו? ומי בסביבתנו נחשב כמקום נידח?

"לחם לאכול ובגד ללבוש"

הצגה

יעקב נודר נדר בשעה שה' זה עתה הבטיח לו שמירה ושיבה. ומה שהוא מבקש צנוע באופן מוזר: לחם לאכול ובגד ללבוש.

השאלה

מדוע אדם שזה עתה הבטיחו לו הכול מבקש עוד לחם ובגד?

התשובה

"אם יהיה אלקים עמדי... ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש" (בראשית כח, כ).

ידוע שהלחם הוא לאכול, והבגד ללבוש. אבל יעקב מתקן את חטא אדם הראשון: מאכל שלא היה זה שה' התיר לאדם, שאחריו גילה שהוא ערום והיה צריך לכסותו בכבודו. יעקב מבקש את הלחם בכבודו, את הבגד בכבודו.

אם אצליח לתקן את הלחם ואת הבגד שהיו חסרים לאדם הראשון, אהיה בשלום עם בית אבי. והקריטריון — לא אני אקבע אם זה טוב או רע. אנו פגיעים, אנו שבירים, ואי אפשר שלא לשפוט את עצמנו.

הוא מוסיף: "וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך". המעשר שמפרישים מקדש את כל השאר. בתשעה אנשים איננו יכולים לומר קדיש ולהכריז ברבים על קדושתנו: צריך אחד נוסף, והעשירי הוא שמביא את הכלל כולו.

מסקנת הרב

הוא רוצה להיות הוא עצמו בכל דבר.

לקח לשולחן

אנו מבקשים יותר, ולעיתים רחוקות טוב יותר. אילו היה כל אחד צריך לנסח את בקשתו במונחים של כבוד ולא של כמות, מה היה מבקש? ואיזה מעשר, מכספו או מזמנו, היה מקדש את כל השאר?